

Kohti 2030-luvun opetussuunnitelman perusteita

Suomessa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet on uudistettu säännöllisesti noin vuosikymmeneksi kerrallaan. Huomionarvoista 2000-luvulle tultaessa oli se, että tällöin alettiin aiempaa voimakkaammin korostaa oppilaan aktiivista roolia oppimisessa, oppimaan oppimista yhtenä keskeisenä metataitona sekä laajoja ja monialaisia aihekokonaisuuksia. Aiemminkin opetussuunnitelmissa ovat esiintyneet opetusta linjaavina periaatteina esimerkiksi eri oppiaineiden eheyttäminen ja nk. läpäisyperiaate, mutta vuonna 2014 vahvistetun opetussuunnitelman ydintavoitteiksi nousivat laaja-alainen osaaminen, monialaiset oppimiskokonaisuudet, ilmiöpohjaisuus, oppilaiden osallisuus ja hyvinvointi. Opetussuunnitelmauudistusten tavoitteena näyttää 2000-luvulla olleen vastata globalisoituvan, digitalisoituvan ja moninaistuvan yhteiskunnan haasteisiin sekä vahvistaa oppilaan kokonaisvaltaista kasvua.

Vuoden 2014 opetussuunnitelmauudistuksen jälkeen koulu ja yhteiskunta ovat muuttuneet ehkä nopeammin kuin osattiin ennakoida. Monet opetuksen menetelmiksi ajatellut asiat ovat muuttuneet oppimisen tavoitteiksi ja monista kasvatuksen ja oppimisen tavoitteista on tullut välineitä. Oppilaan itseohjautuvuus, joka on opetuksen etäistavoite, on usein tulkittu didaktiseksi menetelmäksi, ja tätä saatetaan edellyttää oppilaalta jo hyvin varhain. Asioiden kokonaisuymmärrys ja ilmiöiden laaja-alaisuus, jotka edellyttävät perusasioiden osaamista, on ensisijaistettu oppimisen lähtökohdiksi, vaikka ne edellyttävät varsin kehittyneitä ajatteluntaitoja ja näin ollen ovat saavutettavissa vasta opintien edetessä. Globalisaation kulttuuriset ja ihmiskuntaa kehittävät ideaalit ovat kaventuneet, ja samalla globalisaatio on kilpistynyt ennen kaikkea talouden tehostamisen välineeksi. Digitalisaatiosta puolestaan on tullut itseisarvo, vaikka sen tuli olla väline palveluilla entistä laadukkaampaa oppimista.

Viime vuosina olemme todistaneet tekoälyn tulemista osaksi arkea myös opetuksessa ja koulutuksessa. On huomionarvoista, että lasten so-

siaalisista suhteista merkittävä osa rakentuu laitevälitteisessä vuorovaikutuksessa ja sosiaalisessa mediassa eli sangen virtuaalisessa todellisuudessa. Samalla mielenterveyden haasteet, oppilaiden osaamisen eriytyminen ja oppimistulosten polarisoituminen ovat lisääntyneet. On kysyttävä, mikä merkitys tällä on lasten oppimismotivaatioon ja muotoutumassa olevaan identiteettiin. Lasten ja nuorten kasvava tietoisuus ilmastokriisistä, turvallisuuspoliittisesta epävarmuudesta ja työelämän nopeasta murroksesta haastavat koulua kasvattamaan tulevaisuuden kansalaisia, joiden tulisi osata toimia epävarmuuden keskellä ja rakentaa kestävää tulevaisuutta. Näissä oloissa opetussuunnitelman uudistaminen on paitsi ajankohtaista myös välttämätöntä.

Kun 2000-luvun taitteessa korostettiin yksilöllisyyttä oppimisen lähtökohtana, nyt tunnustetaan individualistisen lähestymistavan ongelmat ja korostetaan, että yhteiskunta muodostuu yhteisöistä. Myös oppimisen tulisi lähteä yhteisön merkityksen tunnistamisesta. Digitaalisten laitteiden välittämästä virtuaalisesta todellisuudesta ei ole kasvokkaisen yhteisöllisen todellisuuden korvikkeeksi tai edes vastikkeeksi. Digitaaliset teknologiat tulisi nähdä ensisijaisesti välineinä – työkaluina, joiden käyttö- ja rakentamistaidot kuuluvat yleiseen sivistykseen, kuten vaikkapa asumisen, ravitsemuksen ja liikkumisen teknologiat. Koulun tavoitteena ei niinkään ole opettaa elämään digitaalisessa todellisuudessa, vaan pikemminkin käyttämään näitä välineitä hyväksi fyysisessä maailmassa elämiseksi.

Tänään kulttuurinen, kielellinen ja katsomuksellinen moninaisuus on arkea ja elämismaailmaamme nyt; se ei ole enää jokin tulevaisuuteen liittyvä kysymys samalla tavalla, kuten vielä 2000-luvun alussa ajattelimme. Yhteiskunnallisiin kysymyksiin orientoituneissa oppiaineissa monet perinteiset kysymyksenasettelut on haastettu: Miten esimerkiksi tarkastella maailmanhistoriaa, kun ymmärryksemme suomalaisuudesta ja suhteistamme maailmanpoliittisiin tapahtumiseen on muuttunut? Miten tarkastella katsomuksia, kun niitä on yhteiskunnassamme aiempaa enemmän, ja yksilölliset tulkintatavat vaihtelevat suuresti? Miten lujittaa demokratiaa aikana, jolloin sitä kyseenalaistetaan voimalla? Miten opettaa erottamaan oikea tieto tekotiedosta?

Keskeinen uudistamistarve tällä hetkellä koskee oppiaineiden didaktiikan vahvistamista. Laaja-alaisen osaamisen määrittäminen ja monialaisten oppimiskokonaisuuksien hahmottaminen ovat tärkeitä osaamisen vahvistamiseen liittyviä tavoitteita, mutta ne eivät voi muodostaa opetussuunnitelman rakenteellista ydintä, saatikka kertoa sivistyksen päämäärää. Moderni yhteiskunta rakentuu kolmen toisiaan täydentävän peruspilarin varaan: tieteen, tekniikan sekä taiteen ja kulttuurin.

Eri tieteenalojen tehtävä on tuottaa luotettavaa ja kriittisesti arvioitua tietoa todellisuudesta. Ne rakentavat käsitteellisiä malleja, selittävät ilmiöitä, paljastavat syy–seuraussuhteita ja luovat perustan rationaaliselle päätöksenteolle. Tieteiden avulla voidaan arvioida politiikan, talouden ja teknologioiden käytön vaikutuksia, ennakoida riskejä ja rakentaa kestäviä ratkaisuja. Koulussa tiedeaineet kehittävät ajattelua, kriittisyyttä ja totuuteen pyrkivää suhtautumista maailmaan.

Tekniikanalojen tehtävä on luoda tieteelle toimintaedellytykset ja jalostaa tieto ja merkitykset toimiviksi ratkaisuksiksi. Siinä missä tiede tunnistaa ongelmia, tekniikka luo niihin ratkaisuja. Tekniikka luo tieteen tuottaman ymmärryksen avulla välineet, järjestelmät ja rakenteet, joiden varassa arki, talous ja turvallisuus toimivat. Tekniikka tuottaa ratkaisuja ilmastokriisiin, kestävään kehitykseen ja maanpuolustuksenkin tarpeisiin. Koulussa tekniikan opetusta tarvitaan vahvistamaan oppilaan teknistä ajattelua ja osaamista sekä kasvattamaan tekniikan maailmaan ja jatko-opintoihin, sillä korkeakoulussa ja ammatillisella toisella asteella tekniikka on suurin koulutusala.

Taiteen- ja kulttuurinalat tekevät todellisuudesta koettavaa ja merkityksellistä. Siinä missä tiede vastaa kysymykseen, miten maailma toimii, taide kysyy, miten tulkitsemme maailmaa, miltä maailma tuntuu ja mitä se merkitsee ihmiselle – ja vielä: miltä maailma voisi tuntua ja mitä se voisi merkitä. Taide ja kulttuuri kehittävät ilmaisua, mielikuvitusta ja kykyä nähdä asioita vaihtoehtoisesta näkökulmasta, joka tekee niistä luonteiltaan eettistä. Koulussa taide- ja kulttuuriaineiden tehtävänä on vahvistaa oppilaan identiteetin rakentumista, yhteisöllisyyttä ja kulttuurista kestävyyttä sekä tarjota aineksia vallitsevien arvojen kriittiselle arvioinnille.

Yhdessä tiede, tekniikka sekä taide ja kulttuuri muodostavat sivistyksen dynamiikan: tiede tuottaa ymmärrystä, taide ja kulttuuri merkityksiä ja tekniikka toimintaedellytykset. Ilman tiedettä päätökset perustuisivat mielipiteisiin, ilman taidetta ja kulttuuria yhteiskunta köyhtyisi inhimillisesti ja ilman tekniikkaa ymmärrys jäisi vaille vaikutusta. Suomalaisessa koulussa opetettavat oppiaineet perustuvat vakiintuneeseen tieteen-, taiteen- ja tekniikanalojen jäsenyyteen ja tapaan ymmärtää todellisuutta.

Oppiaineiden tavoite on tuottaa syvällistä ymmärrystä ja osaamista edustamastaan alasta, ja ne ovat tasapainoinen perusta yleissivistävän koulun rakenteeksi. Tämän teemanumeron artikkeleissa tulevat esiin ainedidaktiset avaukset eri oppiaineiden opetuksen tulevaisuudesta. Opetussuunnitelman uudistaminen on tutkimusperustaista, ja oppiaineiden asiantuntijat ovat prosessin keskeisiä toimijoita. Nämä tutkimusavaukset ovat rakentavalla tavalla vaikuttamassa kenties piakkoin käynnistyvään opetussuunnitelman uudistamiseen.

Nyt toteutettava opetussuunnitelmauudistus vastaa 2030-luvun tarpeeseen kasvattaa sukupolvi, joka kykenee toimimaan vastuullisesti, kriittisesti ja yhteistyössä nopeasti muuttuvassa maailmassa. Se on sijoitus Suomeen, jossa 2040–2050-lukujen aikuiset osaavat ratkaista monimutkaisia yhteiskunnallisia ja teknisiä haasteita, huolehtia toisistaan ja rakentaa sivistykseen, tasa-arvoon ja kestävyysnojaavaa yhteiskuntaa ja elämismaailmaa. Tässä teemanumerossa pureudutaan eri ainedidaktiikkojen näkökulmasta tähän tulevaisuushorisonttiin.

Manne Kallio¹, Pilvi Heinonen², Terhi Mäntylä³ ja Saila Poulter⁴

^{1-2, 4}*Kasvatustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto*

³*Tekniikan ja luonnontieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto*